

UDK 811.163.6'282.2'366.52

Tjaša Jakop

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša

tjasa.jakop@zrc-sazu.si

MASKULINIZACIJA IN FEMINIZACIJA V SREDNJESAVINJSKEM NAREČJU

Krajevni govor Ložnice pri Žalcu spada v srednjesavinjsko narečje štajerske narečne skupine. V prispevku je predstavljeno narečno oblikoslovje samostalnikov srednjega spola v tem srednjesavinjskem govoru, primerjalno s knjižnim jezikom in nekaterimi drugimi okoliškimi štajerskimi govori. Tipologija samostalniških oblik je prikazana s primeri sklanjatev glede na sklanjatveni vzorec.

Ključne besede: narečno oblikoslovje, samostalnik, maskulinizacija in feminizacija srednjega spola, srednjesavinjsko narečje

The article presents the morphological structure of the neuter nouns in the Central Savinja dialect as spoken in the village of Ložnica pri Žalcu (Styrian dialect group). The article highlights the morphology of neuter nouns and draws a comparison between Standard Slovene and some other (western) Štajerska (Styrian) micro-dialects. The typology of noun forms is presented in the samples according to declination type.

Keywords: dialect morphology, neuter nouns, masculinisation and feminisation of neuter, Central Savinja (Styrian) dialect

1 Uvod

Naselje Ložnica leži kilometer in pol severno od bližnjega upravnega središča Žalec, v osrčju Spodnje Savinjske doline (na prehodu iz ravnine Spodnje Savinjske doline v Ložniško gričevje), na obeh bregovih regulirane rečice Ložnica, po kateri je vas dobila ime. Zaradi lege kraja ob glavni prometnici Celje–Ljubljana se ložniški govor hitro spreminja, prav tako pa lahko opazimo medsebojna jezikovna prepletanja.

2 Srednjesavinjsko narečje

Srednjesavinjski govori v preteklosti niso bili podrobneje raziskani, zato pred avtoričinim delom (do 2001) ni na razpolago prav veliko literature (prim. Logar, 1968; Zorko, 1999). Tudi v Logarjevih *Slovenskih narečjih* (1993) ali v *Slovanskem lingvističnem atlasu* (OLA, 1981) srednjesavinjsko narečje ni zastopano oz. posebej predstavljeno. Ložniški govor je prvi opisal domačin Viljem Kralj, ki je kot Logarjev študent v svoji diplomski nalogi leta 1961 govor natančno raziskal in ga naslednje leto (1962) zapisal še po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA).

2.1 Glasoslovje

Srednjesavinjsko narečje, kamor spada tudi govor Ložnice pri Žalcu, je v narečjeslovni literaturi na podlagi glasoslovnih značilnosti opredeljeno kot izrazito gorenjsko-štajersko prehodno narečje, na drugih jezikovnih ravninah pa večjih raziskav pred avtoričinim delom (Jakop 2001a, 2001b, 2003, 2016a in 2016b) ni bilo. Kot vsi štajerski govori je izgubil tonemsko nasprotje. Kvantitetno nasprotje se še ohranja: samoglasniki so torej dolgi ali kratki, dolgi so lahko le naglašeni, kratki pa naglašeni ali nenaglašeni, vendar je zaradi daljšanja kratkih naglašanih samoglasnikov v zadnjem ali edinem besednem zlogu – npr. *'kʷo:š* – in krajšanja dolgih – npr. *'miza* – opaziti težnjo po odpravi relevantnosti dolžine. Značilno je tudi, da se kratki naglašeni samoglasniki, zlasti *i* in *u*, ne nahajajo le v zadnjem ali edinem zlogu, kot je to značilno za knjižni jezik in osrednja narečja, temveč tudi v nezadnjem. Poleg splošnoslovenskih naglasnih premikov sta v govoru izvedena še umik na prednaglasna *e*, *o* in na prednaglasni polglasnik: *'kʷo:sa*, *'sje:stra* in *'mje:gl*.

Sistem dolgih naglašanih samoglasnikov je maonoftongično-diftongičen in vsebuje 7 fonemov, *i*, *è:/e*, *je*, *a:/â*, *ʷo*, *ô:/o* in *u*; sistema kratkih samoglasnikov pa imata po 6 fonemov: naglašeni so *i*, *e*, *a*, *o*, *u* in *ə*, nenaglašeni pa *i*, *e*, *a*, *o*, *u* in *ə*. Dolga *i* in *u* sta – razen v nekaterih položajih – prešla v sistem kratkega vokalizma. Soglasniški sistem je nastal po posameznih posebnih razvojih: *ĭ* je otrdel v *l*, npr. *'pô:le* 'polje', govori se samo srednji *l*;¹ *ŋ* je za samoglasniki izgubil nazalnost in se zlil z etimološkim *j*, npr. *s'vija* 'svinja', ob soglasniku pa je lahko tudi otrdel v *n*: npr. *'lukna* 'luknja'. Skupini *črě-*, *žrě-* sta večinoma ohranjeni, npr. *č'rě:šja* 'češnja' ali *ž'rebe*. Skupina *šč* se je asimilirala v *š*, npr. *k'lě:še* 'klešče'. Primarni skupini *tl*, *dl* sta se asimilirali v *l*, npr. *'vilce*, sekundarni skupini *tl*, *dl* pa sta večinoma ohranjeni: *'pa:dla*.

Na glasoslovni ravnini² tako ložniški govor kot celotno srednjesavinjsko narečje ohranja značaj prehodnega narečja, kar dokazujejo naslednje ugotovljene značilnosti: krajšanje vogelnih dolgih samoglasnikov *i* in *u* (*/i:/* in */u:/* > */i/* in */u/*), ki se je iz zgornjesavinjskih govorov prek Vranskega razširilo tudi v ložniški govor, npr. *'xiša*, *'luža*; *a*-jevski refleksacija dolgega polglasnika, npr. *'ma:ša* in *e*-jevski refleksacija kratkega naglašenega polglasnika, npr. *'pje:s*; *s'tje:za*; sovpad dolgih *e*-jevskih in *o*-jevskih samoglasnikov v (zelo) ozka monoftonga *e:/è*: oz. *o:/ô*:³ toda diftonga *je*: in *ʷo*: za umičnonaglašena *e* in *o*, npr. *'sje:stra*, *'kʷo:sa*.⁴ Odmik od gorenjskih v smeri štajerskih razvojnih teženj se kaže v podaljševanju slovenskih kratkih samoglasnikov v edinem besednem zlogu in umiku naglasa z vsake končne kračine v večzložnicah, npr. *'cėgan*, *'ʷo:trok/'vątrok* 'otrok', *'pʷo:plat* 'podplat', in pri ohranitvi dolgega končnega naglasa, npr. *zla'tó*:

¹ Za razliko od zgornjesavinjskega narečja, ki uporablja še mehčani in trdi *l*.

² Podrobneje je glasoslovje obravnavano v fonološkem opisu tega govora (Jakop 2001b).

³ To je sicer značilno za gorenjsko narečje.

⁴ Enako kot v zgornjesavinjskem in posavskem narečju.

2.2 Oblikoslovje

Oblikoslovje srednjesavinjskega (ložniškega) govora so poleg širše slovensko razširjene težnje po odpravi srednjega spola (feminizacija ali maskulinizacija nevtér,⁵ pri čemer je prvo značilno bolj za štajerska, drugo pa za gorenjska narečja) in izenačenju dvojskih oblik z množinskimi pri ženskem spolu in feminiziranimi samostalniki nekdanj srednjega spola – npr. *d'vè: 'vəlke ga'ra:že* in *d'vè: g'nile 'ja:pke* – zajele spremembe, sprožene z izgubo tonemskih nasprotij in novejšim, vsaj delnim izgubljanjem kolikostnih nasprotij. Spremembi narave in kolikosti naglasa se pogosto pridružijo še naglasni premiki – v srednjesavinjskem govoru je to umik z vsake končne kračine v večzložnicah –, kar daje pogoje za posplošitev naglasa z osnovne (tj. imenovalniške) oblike na vse ali večino oblik iste pregibne besede (morfologizacija naglasa) in s tem odpravo najprej končniških, npr. *'dje:š 'dje:ža, 'čje:bər 'čje:bra*, in postopoma še mešanih naglasnih tipov, npr. *'žje:na 'žje:ne 'žje:ni*, toda *'nə:č no'či 'nuo:či*.

Poleg posploševanja ene osnove k vsem oblikam je prišlo tudi do posploševanja *i*-jevskih sklanjatvenih končnic (*-im* in *-ix*⁶) v D/O in M dvojine in množine vseh samostalnikov, naglašanih na osnovi, npr. *b'ra:tim/z b'ra:tim, pər b'ra:tix*; (z) *'žje:nim, pər 'žje:nix*; (*pred*) *'mè:stim, u 'mè:stix*, (s) *te'lè:tim, pər te'lè:tix*, s tem pa tudi do izenačitve s pridevniškimi in zaimenskimi končnicami, npr. *muo:jim sta're:jšim b'ra:tim* in *sje:strim, iz že'lè:znim š'ta:ngim, z 'lè:pim dek'lè:tim*.⁷

3 Samostalniki srednjega spola

Samostalniki srednjega spola so med vsemi samostalniki najbolj podvrženi menjavi spola (samostalnik srednjega spola se lahko sčasoma maskulinizira ali feminizira). Spremljanje njegovega razvoja v slovenskih narečjih je torej zelo zapleteno in težavno. Prehajanje iz srednjega v moški (maskulinizacija) ali ženski spol (feminizacija) oz. izenačitev oblik srednjega spola z oblikami moškega in/ali ženskega spola je med drugim odvisna tudi od števila (več v Jakop 2008: 57>). Sprememba spola namreč ne zajame vseh besed, niti ne vseh sklonov in števil, v nekaterih govorih pa prihaja tudi do mešane rabe in prikritega spreminjanja spolskega sistema. Pomembna so tako pogostnost rabe kot tudi števnost samostalnikov (gl. še Smole 2006: 132–133).

Analiza samostalnikov srednjega spola je v članku obdelana po metodologiji, izoblikovani pri obravnavi narečnega oblikoslovja, ki temelji na sodobni obravnavi

⁵ Maskulinizacija je ujemanje samostalnikov (nekdanj srednjega spola z moško sklanjatvijo, feminizacija pa ujemanje samostalnikov (nekdanj srednjega spola z žensko sklanjatvijo. Tine Logar (1974: 113) meni, da tako maskulinizacija in feminizacija srednjega spola kot tudi popolna ali delna izguba dvojine v nekaterih narečjih izvirajo iz obdobja ok. 17. stoletja. Vendar se ti pojavi kažejo že v besedilih 16. stoletja.

⁶ V celjskem pogovornem jeziku imajo v M dvojine in množine samostalnikov ženskega spola končnico *-ax*: *ob ne'de:lax, pər 's(i)e:strax, po goš'ti:lnax*.

⁷ Ravno obratno pa se je v srednještajerskih govorih v D/O dvojine in množine samostalnikov moškega, ženskega in srednjega spola posplošila končnica *-am*: *b'rā:tam, 'sè:stram* in *te'lè:tam*, v M dvojine in množine samostalnikov moškega in srednjega spola pa se je namesto končnice *-ix* posplošila končnica *-ax*: *f'cajtax, na v'rā:tax* – kot pri samostalniki ženskega spola: *ub ne'de:ilax*.

oblikoslovja in oblikoglasja slovenskega knjižnega jezika. Vsi vzorci so ponazorjeni z obsežnim besednim narečnim gradivom. Članek se opira na narečno gradivo, ki ga je zbrala avtorica. Zbiranje gradiva je najbolj intenzivno potekalo v letih 1999–2001, in sicer z metodo snemanja prostogovorečih pripovedi starejših informatorjev (rojenih od leta 1915 do 1949) in z metodo terenske ankete (gramatični del vprašalnice za SLA) pri informatorjih vseh treh generacij (rojenih od leta 1922 do 1990). V opombah pod črto so podani komentarji, ki opozarjajo na generacijsko in/ali pogostnostno rabo obstoječih dvojnic ter njihovo rabo v primerjanih srednjesavinjskih govorih, v celjskem pogovornem jeziku⁸ in govorih sosednjega srednještajerskega narečja.⁹

Oblikoslovne značilnosti govora se večinoma skladajo s knjižnim jezikom; razlike so predvsem v posameznih sklonskih morfemih oz. končnicah, največ zaradi raznih jezikovnih analogij in poenostavitev. Pri samostalniki ni ohranjenih vseh spolov, saj so se samostalniki srednjega spola maskulinizirali in/ali feminizirali in se sklanjajo po moški in/ali ženski sklanjatvi.¹⁰

4 Sklanjatve samostalnikov srednjega spola

Prehod samostalnikov izvirno srednjega spola v moški (maskulinizacija) ali ženski spol (feminizacija) je znan pojav v slovenskih narečjih. Ramovš je poudaril (1952: 79), da je sprememba spola »najprej glasoslovnega in šele potem morfološkega značaja (maskulinizacija, feminizacija nevter)«. Po Ramovšu (1952: 36–37) je maskulinizacija v štajerski narečni skupini zajela vso Savinjsko dolino do črte Paka–Polzela–Dobrna (tj. srednjesavinjsko narečje) in celjski okraj do Šmarja pri Jelšah (tj. zahodna polovica srednještajerskega narečja).

V srednjesavinjskem narečju so se samostalniki srednjega spola v ednini maskulinizirali, npr. *'dè:l 'delo'*, *'lè:l 'leto'*, *'vin 'vino'*, redkeje (zlasti v množini) pa tudi feminizirali, npr. *'ja:jca 'jajce'* in *'ja:jce 'jajca'*, *'ja:pka 'jabolko'* in *ja:pke 'jabolka'*. Na spol samostalnika kažejo pridevniki, ki so ob teh samostalnikih večinoma moškega spola: *na'pò:rnj/'te:žek 'dè:l 'naporno/težko delo'*, *'no:vi ko'lò: 'nova kola'* (in *'no:vi ko'lè:si 'nova kola'*), *nas'lè:dŋ 'lè:t 'naslednje leto'*, *u'ma:zan 'o:kŋ/'uo:kŋ/vokŋ 'umazano okno'* (in *u'ma:zan 'uo:kni 'umazana okna'*), *frišŋ/'kisu m'lè:k 'sveže/kislo mleko'*, *'kuxan 'vin 'kuhano vino'*, *'lè:p žiŋ'le:je: 'o:kŋ je biŋ 'o:fjen 'okno je bilo odprto'*; *ko'ri:šče je 'biŋ na'rè:t 'kurišče je bilo narejeno'*, redkeje pa tudi ženskega spola, npr. *de'be:la 'ja:jca 'debelo jajce'*, *'duo:bra 'ja:pka 'dobro jabolko'*; *'lè:pe dek'lè:te 'lepa dekleta'* ali *na*

⁸ Informanti za celjski pogovorni jezik, ki jih je avtorica prispevka intervjuvala, pripadajo srednji generaciji, rojeni od 1965 do 1975.

⁹ Gradivo za srednještajerski govor Šentvida pri Grobelnem je avtorica prispevka zbirala po vprašalnici za SLA in kot prosto govorjena narečna besedila v letih 2002–2003.

¹⁰ Izjema v srednjesavinjskem govoru je Šoštanj, kjer samostalniki ohranjajo srednji spol, npr. *č'èlò, d'èkle* ali *pòazre 'dekle'*, *òknò* (toda mn. *òkni*), *sèdlo* itd.

s'tâ:re 'lê:te 'na stara leta'.¹¹ V dvojini so se samostalniki nekdanj srednjega spola večinoma maskulinizirali, npr. *d'va: uo:kna*, *d'va: te'lê:ta*. Feminizirani samostalniki so se – kot ženski dvojninski samostalniki – pluralizirali oz. so njihove končnice enake množinskim: *d'vê: de'bê:le 'ja:jce* – kot *d'vê: 'vâlke 'šyo:be*. Tudi vsi množinski samostalniki srednjega spola so se izenačili z oblikami ženskega spola, npr. *jê:tre*, *p'lučê*, *ǃpørse*.

Četudi je pri nekaterih samostalnikih končnica za srednji spol ohranjena (govor ohranja inherentni srednji spol), sta levi prilastek in pridevniški del povedka v obliki za moški spol. Takšni so nekateri snovni, skupni in pojmovni samostalniki na *-e*, ki se večinoma rabijo le v ednini, in še nekateri drugi samostalniki, ki se končujejo na *-e*: *b'rije* 'brinje', *d'rô:tje* '(deli) žice',¹² *ka'me:je* 'kamenje', *ko're:je* 'korenje', *ô:le* 'olje', *sa'tô:uje* 'satovje', *zê:le* 'zelje', *zd'ra:uje* 'zdravje', *žê:gnaje* 'žeganje', *žê:lê:zje* 'železo'; *xme'lišê* 'zemljišče, njiva, na kateri raste hmelj', *ko'riše* 'prostor za kurjenje',¹³ *lice*, *mô:rje* 'morje', *og'niše* 'ognjišče', *pô:le* 'polje', *sô:nce*, *særce* 'srce', *strâ'nîše* 'stranišče',¹⁴ *topô'riše* 'toporišče', *zna'me:je* 'znamenje', *žiu'le:je* 'življenje'; samostalniki na *-ô*, ki daljšajo osnovo s *-s-*: *dre'vô:*, *ko'lô:*, *te'lô:* ali pa se sklanjajo po mešanem naglasnem tipu: *me'sô:*, *ne'bô:*, *tes'tô:*. Ti samostalniki so oblikovno še srednjega spola, pomensko pa ne več, o čemer pričajo pridevniki in zaimki ob njih, npr. *d'uo:bqr me'sô:* 'dobro meso', *m'lât 'tje:le* 'mlado tele', *tist 'sô:nce* 'tisto sonce'. Ostanke srednjega spola so vidni samo še v del. *-l*, pa še tu počasi izginjajo: *'sô:nce je potem'nê:l* 'sonce je potemnelo', *'sô:nce je s'ja:l* 'sonce je sijalo', *'kô:k mi bo zd'ra:uje še do'puščâl* 'kolikor mi bo zdravje še dopuščalo' toda *'sô:nce se je sk'riju* 'sonce se je skrilo', *'sô:nce je 'šou za ob'la:ke* 'sonce je šlo za oblake'.¹⁵ Že Ramovš piše (1952: 35–36): »Maskulinsko formo adjektiva najdemo tudi v primerih, kjer se je formalno obdržala stara, neizpremenjena oblika substantiva: *sonce je otemnu*, *jajce je gniyu* itd.«

4.1 Prva srednja sklanjatev

Po tej sklanjatvi se sklanjajo vsi obstoječi samostalniki nekdanj srednjega spola; izjema so le posamostaljeni pridevniki. Samostalniki prve srednje sklanjatve se sklanjajo po nepremičnem, premičnem in mešanem naglasnem tipu.

¹¹ Podobno stanje imamo tudi v celjskem govoru, npr. *'o:kŋ/uo:kŋ*, *'ki:su m'lê:k*, *'ku:xan 'vi:n*; *'o:kŋ je biu 'o:fjen*, toda *'ja:pka*, *'ja:jca*, pa tudi v srednještajerskem narečju, npr. *'uo:kŋ*, *'â:pŋ 'apno*, *m'lê:ik*, toda *'jâ:pka*, *'ja:jca*.

¹² Primer: *so 'me:l iz d'rô:tja ple'te:ne š'ka:fe* 'so imeli iz žic pletene škafe'.

¹³ Primer: *ko'riše je 'biu na're:t* 'kurišče je bilo narejeno'.

¹⁴ To je knjižni leksem, narečna oblika je *sek'rê:t*.

¹⁵ Slednje oblike uporabljajo zlasti mlajši govorci. Kralj (1962) ima samo obliko deležnika za srednji spol, npr. *'sô:nce je potem'nê:l* 'sonce je potemnelo'. To obliko pozna še Prebold, medtem ko imajo na Polzeli in Vranskem le obliko za moški spol: *'sô:nce je potem'nê:u* 'sonce je potemnelo'.

4.1.1 Nepremični naglasni tip

Tako se sklanja večina samostalnikov nekdanj srednjega spola, ki so se maskulinizirali in imajo sedaj v I ed. končnico $-\emptyset$ ($< -o$),¹⁶ v R ed. pa $-a$, ali pa so se feminizirali in imajo sedaj v I ed. končnico $-a$, v R ed. pa $-e$. Maskulinizirani samostalniki ohranjajo vsa tri števila, vendar se sklanjatvena vzorca množine in dvojine razlikujeta le v imenovalniški in tožilniški obliki. Sklanjajo se po nepremičnem tipu 1. moške sklanjatve (Jakop 2016a: 649): **ed.** x'ra:st, -a, -u, $-\emptyset$, pər -u, s/z -am; **dv.** x'ra:sta, -u, -im, -a, pər -ix, s/z -im; **mn.** x'ra:sti, -u, -im, -e, pər -ix, s/z -im. Kot v 1. moški sklanjatvi ima večina maskuliniziranih samostalnikov v R mn. in dv. nenaglašeno končnico $-u$ ($< -ov$): *i'mě:nu* 'imen', *ʎo:knu* 'oken', *pe'rě:su* 'peres', *s'rě:dstu* 'sredstev', nekateri pa imajo tudi ničto končnico (npr. *mě:st*) oz. dvojnice, npr. *u'sě:s/u'sě:su*.

Samostalnik *okno* se sklanja tako: **ed.** 'o:knʉ/ʎo:knʉ/voknʉ, -a, -u, $-\emptyset$, pər $-\emptyset$, s/z -am;¹⁷ **dv.** 'ʎo:kna, -u, -im, -a, pər -ix, s/z -im; **mn.** 'ʎo:kni, -u, -im, -e, pər -ix, s/z -im. Tako se sklanjajo še: *čje:l* 'čelo', *dje:blʃ* 'deblo', *g'ně:st* 'gnezdno' (*g'ně:zda*), *gərʃ* 'grlo', *k'la:du/k'lqdu* 'kladivo', *k'nā:l* 'tnalo', *ko'lě:n*,¹⁸ *ko'pīt*, *ko'rit*, *lě:t* 'leto', *mě:st* 'mesto', *pe'ciʉ* 'pecivo', *po'lě:n* 'poleno', *po'sě:stu* 'posestvo', *pre'diʉ* 'predivo', *s'je:dʃ* 'sedlo', *sto'pa:l* 'stopalo', *šil* 'šilo', *t'rupʃ* 'truplo' in *ž'rje:l* 'žrelo' ter samoedninski samostalniki (tj. snovna skupna in pojmovna imena) *a:pŋ* 'apno',¹⁹ *b'la:t* 'blato', *dě:l* 'delo', *m'lě:k* 'mleko', *vin* 'vino', *že'lě:s* 'železo' in *žit* 'žito'.²⁰

Nekatere besede že v ednini preidejo med samostalnike ženskega spola – *bje:dra* 'bje:dre' 'stegno', *črě:va* 'črě:ve',²¹ *ja:jca* 'ja:jce', *ja:pka* 'ja:pke', *rě:bra* 'rě:bre'; sklanjajo se po nepremičnem tipu 1. ženske sklanjatve (Jakop 2016b: 253): **ed.** 'lipa, -e, -(i), -o, pər $-\emptyset$, pod -i; **dv./mn.** 'lipe, $-\emptyset$, -im, -e, pər -ix, s/z -im. Pri feminiziranih samostalnikih so dvojinske oblike enake množinskim, ker so samostalniki ženskega spola bolj nagnjeni k pluralizaciji in so se v srednjėsavinskem narečju pluralizirali, npr. *d've:* 'žje:ne' (Jakop 2016b: 251), tako tudi *d've:* 'ja:pke' itd. Samostalnik *rebro* se sklanja tako: **ed.** 'rě:bra,²² -e, -i, -o, na -i, z -o; **dv./mn.** 'rě:bre, $-\emptyset$,²³ -im, -e, na -ix, s/z -im. Ženskega spola so tudi množinski samostalniki, ki se sklanjajo po 2. ženski sklanjatvi, npr. *dərve* 'dərʉ, *jě:tre* 'jě:tər, *o'ča:le* *o'ča:l*,²⁴ *p'luče* *p'luč*, *pərse* 'pərs, 'uste

¹⁶ Samostalniki srednjega spola se v ednini maskulinizirajo, če se $-o$ popolnoma reducira ($*-o > -\emptyset$); gl. še Smole (2006: 130).

¹⁷ Če se osnova samostalnika končuje na zvočnik (npr. /n/), ti zvočniki v I/T ali M ed. postanejo zlogotvorni ($> \eta$).

¹⁸ Primer: *ko'lě:n jo je tut 'bʉo:lu* 'tudi koleno jo je bolelo'.

¹⁹ Primer: *a:pŋ je 'lužnat* 'apno je lužnato'.

²⁰ V večini govorov sosednjega zgornjesavinskega narečja je srednji spol ohranjen, saj je $*-o$ le deloma reduciran v $-\emptyset$ ($*-o > -\emptyset$), verjetno preko vmesnega $-u$ (Solčava: 'o:knə, Spodnje Kraše: 'va:knə in Mozirje: *uāknə*) in vzhodni govori srednještajerskega narečja (npr. Zadrže: *ʎo:knu* in Dobovec: *uōknō*).

²¹ Samostalnik 'črevo' ne daljša osnove.

²² Samostalnik *rebro* se je v srednjėsavinskem narečju v glavnem feminiziral, ponekod pa je prišlo tudi do maskulinizacije, npr. Prebold: 'rě:bər.

²³ Če se osnova samostalnika končuje na soglasniško skupino nezvočnika in zvočnika *r*, se v ednini in množini pred ničto končnico vriva polglasnik ali *a*, npr. 'rě:bər (Red).

²⁴ Ta oblika je knjižna, pogosteje se uporablja narečna *s'pě:gli* 'očala'.

¹*ust*, *v'ra:te/v'râ:te*²⁵ *v'ra:t*:²⁶ *v'ra:te*, -ø, -im, -e, na -ix, z -im; *'jè:tre*, -ø,²⁷ -im, -e, na -ix, z -im; *'dərve*, -ø ('dərū), -im, -e, na -ix, z -im.

Nekaj samostalnikov se je v ednini maskuliniziralo (čeprav lahko ohranjajo inherentni spol), v dv. in mn. pa feminiziralo: *k'rilo k'rile* 'ptičje krilo', *'lè:t 'lè:te, ma 'milo ma 'mile* in tudi nekateri samostalniki na -vo, ki imajo v I/T mn. končnico -e, npr. *gospo 'da:rstve* 'gospodarstva', *po 'sè:stve* 'posestva'. Tako se npr. samostalnik *leto* v ednini sklanja po vzorcu za 1. moško sklanjatev, v dv. oz. mn. pa po 1. ženski sklanjatvi. Samostalnik *leto* ima torej moške in ženske oblike: *'e:n 'lè:t : d'vɛ:, t'ri 'lè:te*:²⁸ **ed. m. sp.** 'lè:t, -a, -u, -ø, ob -ø/u, med -am; **dv./mn. ž. sp.** 'lè:te, -ø, -im, -e, u -ix, z -im/-am.

V nepremični naglasni tip se uvrščajo tudi maskulinizirani samostalniki, ki imajo v I ed. naglašeno končnico -ó, v odvisnih pa daljšajo osnovo s -s-: *dre'vɔ:, kɔ'ɫɔ:, pe'ro:*,²⁹ *te'ɫɔ:, u'xɔ:*. V R mn. imajo samostalniki lahko tudi končnico -ø, npr. *u'šè:s*. Samostalnik *uho* se sklanja tako: **ed.** u'xɔ:, u'šè:sa, u'šè:su, u'xɔ:, pər u'šè:s, z u'šè:sam; **dv.** u'šè:sa, -(u), -im, -e, pər -ix, z -im; **mn.** u'šè:si, -(u), -im, -e, pər -ix, z -im.

Samostalnik *oko* se v mn. sklanja po 2. ženski sklanjatvi (Jakop 2016b: 257: *kos'ti, kos'ti, kos'tè:m, kos'ti, na kos'tè:x, s kos'tmi* (dv./mn.)): **ed.** ɔ'kɔ:,³⁰ ɔ'čè:sa, ɔ'čè:su, ɔ'kɔ:, pər ɔ'čè:s(u), z ɔ'čè:sam; **mn.** ɔ'či, ɔ'či,³¹ ɔ'čè:m, ɔ'či, pər ɔ'čè:x, z z ɔ'čmi. Samostalnik *drevo*, ki se v štajerskih narečjih feminizira, v srednjesavinjskem narečju v ednini ohrani končnico srednjega spola, npr. *'e:n dre'vɔ:*,³² v dvojini in množini pa se tudi končnica maskulinizira: *d'va: dre'vè:sa, t'rije dre'vè:si*. V govoru se rabi še edninska (neštevna) oblika *d'rɛ:ujɛ* 'drevje'.

4.1.2 Premični naglasni tip

Samostalnikov, ki se sklanjajo po premičnem naglasnem tipu, je v govoru več kot v knjižnem jeziku. Nekateri samostalniki imajo namreč v I ed. naglas na osnovi in ne na končnici kot v knjižnem jeziku. Ti samostalniki so prešli v premični naglasni tip po umiku naglasa s končne kračine: *'dʲɛ:kɫe dek'lè:ta*,³³ *ž'rebe/ž'rje:be žre'bè:ta*. Tako

²⁵ Drugo obliko uporabljajo zlasti starejši govorniki; Kralj (1962) ima samo obliko z zaokroženim *a*.

²⁶ Enako velja za srednještajersko narečje (*'jɛ:tre, p'lu:če, 'u:ste, v'râ:te*) in celjski pogovorni jezik (*'jɛ:tre, p'lu:če, 'u:ste, v'râ:te*).

²⁷ Če se osnova samostalnika končuje na soglasniško skupino nezvočnika in zvočnika *r*, se v ednini in množini pred ničto končnico vriva polglasnik, npr. *'jè:tər* (Red).

²⁸ Corbett (1991: 67) imenuje take samostalnike »double, multiple gender nouns«, tj. večspolske besede, ko se samostalniki nekdanje srednjega spola uporabljajo enkrat v moški, drugič v ženski obliki. Že Tesnière (1925: 170) je ugotavljal, da je *leto* najbolj konservativen samostalnik, saj v večini narečij ohrani pravilne razvojne reflekse praslovske končnice.

²⁹ Primer za R ed.: *Iz u'sa:jga pe'rɛ:sa je zag'nâ:la 've:n pɔ'ga:ŋka*. Medtem ko je v govoru Ložnice oblika O dv./mn. *s pe'rè:sim*, imajo na Vranskem poleg te še različici *is pe'rè:sam/is pe'rè:si*.

³⁰ Uporablja se tudi oblika ženskega spola (na -ka): *'učka, d'vɛ: 'učke* (1. ženska sklanjatev).

³¹ Toda: *'Ma: 'pɔɯn 'kurjix ɔ'čè:s*.

³² Ti samostalniki so oblikovno še srednjega spola, pomensko pa ne več, o čemer pričajo pridevniki in zaimki ob njih.

³³ Med mlajšo generacijo je v rabi izraz *punca*.

se sklanjajo maskulinizirano samostalniki srednjega spola, ki v sklanjatvi podaljšujejo osnovo *s-t-* ali *-n-* in se v dvojini in množini sklanjajo po tipu *x'ra:st* (gl. 4.1.1). V D ed. imajo nekateri samostalniki poleg ničte končnice lahko tudi končnico *-u* (< *-ov*), npr. *bre'mè:nu* 'bremenu', *vre'mè:nu* 'vremenu'). Samostalnik *seme* se sklanja tako: **ed.** 'sè:me, se'mè:na, se'mè:n, 'sè:me, pər se'mè:n, s se'mè:nam; **dv.** se'mè:na, se'mè:n,³⁴ -im, -a, pər -ix, s -im; **mn.** se'mè:ni, -ø, -im, -e, pər -ix, s -im. Tako se sklanjajo še *b'rije:me*, *t'je:me* in *v'rije:me*. Samostalnik *ime* in *vime* pa se kot v knjižnem jeziku sklanjata po nepremičnem naglasnem tipu: *i'mè: i'mè:na* in *'vime 'vimena*.

Samostalnik *tele* se sklanja tako: **ed.** 'tje:le, te'lè:ta, te'lè:t(u), 'tje:le, pər te'lè:t(u), s te'lè:tam **dv.** te'lè:ta, -(u), -im, -a, pər -ix, s -im; **mn.** te'lè:ti, -(u), -im, -e, pər -ix, s -im. Tako se sklanjajo še samostalniki, ki pomenijo mlada bitja, npr. *ž'rebe/ž'rije:be ž're'bè:ta*, *'peše 'piščanec' pe'sè:ta* ipd., medtem ko ima samostalnik *dekle* – narečno *'dje:kle*³⁵ – v dv./mn. feminizirane oblike in se sklanja po 1. ženski sklanjatvi: *dek'lè:te* (I/T)³⁶ *dek'lè:t* (R) (z) *dek'lè:tim* (D/O) *pər dek'lè:tix* (M). Maskulinizirani samostalniki imajo lahko v ednini še podspol živosti. Primer: *'E:ŋga te'lè:ta je 'mè:la*.

4.1.3 Mešani naglasni tip

Po tem tipu se sklanjajo maskulinizirani samostalniki srednjega spola, ki se v O ed. končujejo na naglašeni končnici *-o* ali *-e*. Naglas na končnici imajo le v I, R in T ed.; večina teh samostalnikov pa pozna le edninske oblike. Samostalnik *seno* se sklanja tako: *se'no:, se'na:, 'sje:nu, se'no:, ʉ 'sje:n, s 'sje:nam*. Tako se sklanjajo še samostalniki *bla'go:, me'so:, ne'bo:,³⁷ pro'so:, sre'b'ro:, tes'to:* in *zla'to:*. Samostalnik *srce* je po umiku naglasa s končne kračine v I ed. in po posplošitvi osnove prešel v nepremični naglasni tip (gl. 1.1): *'sarce 'sarca pər 'sarč*.³⁸

4.2 Četrta srednja sklanjatev

Po tej sklanjatvi se sklanjajo redki posamostaljeni pridevniki, tako npr. *hudo*, ki se v posamostaljeni obliki uporablja zlasti v stalnih rekljih: *Ve'lik 'xudga sŋ 'mogla s'kò:z 'daj:t*. V govoru najdemo še podobne primere: *Smo do'bil 'šunqo pa 'bè:ʉ k'rux pa 'juxo pa kej 'ta:ga 'fa:jŋga*. Tako se sklanja tudi nekaj krajevnih imen, npr. *V'ra:nsko/U'ra:nsko U'ra:nskiga ʉ V'ra:nskim, 'Lašk 'La:škiga ʉ 'La:škim* (Med), iz *Ve'le:jga 'iz Velenja'*.

³⁴ Na Vranskem najdemo v teh primerih *u-*jevsko končnico (*se'mè:nu*), razlikujeta pa se tudi končnici za D in O dv. in mn. (*-am: se'mè:nam*).

³⁵ V srednjesavinjskem narečju se za 'dekle' rabi tudi beseda *pozre*, ki jo najdemo tudi v Vojniku in Podgradu pri Celju, v Kasazah ali v Šoštanju, pomeni pa 'dekle med 13. in 14. letom', torej nedoraslo žensko. Na terenu v okolici Laškega se za pomen 'dekle' rabi tudi beseda *debiče*, ki je zapisan v SSKJ kot *debiče* -ta s (I) s kvalifikatorjem nar. zahodnoštajersko (*mlado*) *dekle*.

³⁶ Primer iz besedila: *'sa:me dek'lè:te smo b'le*.

³⁷ Samostalnik *ne'bè:se* 'nebesa, raj' ima le množino in je ženskega spola.

³⁸ Končniškega naglasnega tipa v govoru ne poznajo, prav tako pri srednjem spolu ne poznajo 2. in 3. (brezkončniške) srednje sklanjatev.

5 Zaključek

Današnje srednjesavinjsko narečje je kot rezultat stikov med gorenjsko in štajersko osnovo sorazmerno mlada vmesna tvorba. Na glasoslovni ravnini ložniški govor (kot tudi celotno srednjesavinjsko narečje) ohranja značaj prehodnega narečja, kar se kaže tudi pri samostalnikih srednjega spola: ti so se v ednini maskulinizirali, npr. *'dè:l* 'delo', *'lè:t* 'leto', *'vin* 'vino', in redkeje (zlasti v množini) tudi feminizirali, npr. *'ja:jca* 'jajce' in *'ja:jce* 'jajca'; *'lè:te* 'leta', *dek'lè:te* 'dekleta'; na splošno namreč velja, da je maskulinizacija značilna za gorenjsko narečno skupino, medtem ko je feminizacija značilnost štajerskih narečij. Oblikoslovna obravnava samostalnikov (izvorno) srednjega spola vključuje tudi oblikoglasje in se glede na način obravnave samostalniške besedne vrste zgleduje po slovnici slovenskega knjižnega jezika. Analiza samostalnikov srednjega spola je v članku nadgrajena s primerjavo podatkov sosednjih srednjesavinjskih, zgornjesavinjskih in srednještajerskih govorov.

VIRI IN LITERATURA

- Polona BERGANT, 2000: *Govor Vranskega: Zapis vprašalnice za Slovenski lingvistični atlas: Diplomsko delo*. Ljubljana: FF.
- Greville G. CORBETT, 1991: *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Veronika FIŠER, 1988: *Prebold: Seminarska naloga*. Ljubljana.
- FO 1981 = Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom. Ur. P. Ivić idr. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Tjaša JAKOP, 2001a: *Oblikoslovje govora Ložnice pri Žalcu: Magistrsko delo*. Ljubljana. 197 + pril.
- Tjaša JAKOP, 2001b: Fonološki opis govora Ložnice pri Žalcu (SLA 324). *Jezikoslovni zapiski* 7/1–2. Ljubljana: ISJFR ZRC SAZU. 365–80.
- Tjaša JAKOP, 2003: Tipologija narečnih glagolskih oblik na primeru govora Ložnice pri Žalcu. *Slavistična revija* 51/1. [1]–25.
- Tjaša JAKOP, 2008: *Dvojina v slovenskih narečjih*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Linguistica et philologica, 21).
- Tjaša JAKOP, 2011: Glasoslovne in oblikoslovne posebnosti šentviškega govora. *Globinska moč besede (Zbornik ob 80-letnici red. prof. dr. Martine Orožen)*. Ur. M. Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti (Zora, 80). 360–69.
- Tjaša JAKOP, 2016a: Tipologija samostalnikov moškega spola v srednjesavinjskem narečju. *Annales: Anali za istrske in mediteranske študije. Series historia et sociologia* 26/4. 647–54.
- Tjaša JAKOP, 2016b: Tipologija samostalnikov ženskega spola v srednjesavinjskem narečju. *Rojena v narečje: Akademikinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*. Ur. M. Jesenšek, Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti (Zora, 114). 249–63.
- Vlasta KORUN, 1968: *Polzela: Seminarska naloga*. Ljubljana.

- Viljem KRALJ, 1961: *Govor Ložnice: Diplomsko delo* (rokopis). Ljubljana: FF.
- Viljem KRALJ, 1962: *Ložnica: Seminarska naloga*. Ljubljana.
- Tine LOGAR, 1974: Pregled zgodovine slovenskega jezika. *12. SSJLK*. Ur. H. Glušič. Ljubljana. 103–13.
- Tine LOGAR, 1968: Štajerska narečja. *Jezik in slovstvo* 13. 171–75.
- Tine LOGAR, 1968: *Slovenska narečja*. Ljubljana: MK.
- Fran RAMOVŠ, 1952: *Morfologija slovenskega jezika: Skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49*. Ljubljana: DZS.
- Vera SMOLE, 2006: Lingvogeografska obdelava spola v ednini: samostalniki srednjega spola na -o v slovenskih narečjih. *Slovensko jezikoslovje danes*. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 125–36.
- Lucien TESNIÈRE, 1925: *Les formes du duel en slovène*. Pariz: Librairie Ancienne Honoré Champion.
- Zinka ZORKO, 1999: Štajerska narečja. *Enciklopedija Slovenije* 13 (Š–T). Ljubljana: MK. 131–33.

SUMMARY

The Slovene noun has three grammatical categories: case, gender, and number. It distinguishes between six formal cases and three genders, and uses a three-number system. All distinctions in case, gender, and number are indicated by endings. Although the neuter forms exist in Contemporary Standard Slovene, there are dialects in which originally neuter nouns have been masculinized or feminized (gender change from neuter to masculine or feminine). This article discusses gender changes that can take place in neuter nouns in the Styrian Central Savinja dialect and presents the morphological (and accentological) structure of neuter nouns. The typology of (originally) neuter noun forms is presented according to declination type (under the model noun there are several examples belonging to the particular type). The author based her analysis on recently recorded material (from 1999 on). The Central Savinja dialect of today is, as a result of contact between the Upper Carniola (Gorenjska) and Styria (Štajerska) dialect base, a relatively young intermediate formation. The orientation towards Gorenjska dialect influence in phonology and towards Styria in other language developments (i.e., in morphology) in the case of the Ložnica micro-dialect confirms the hypothesis that linguistic planes can develop quite independently of each other.